

II.12

Przeciw praniu pieniędzy – potrzeba kolonizacji wiedzy z obszaru rachunkowości

dr Michał Kaczmarski

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
<https://orcid.org/0000-0001-5100-0308>

kryminalistyka i rachunkowość, pranie pieniędzy, wartość wiedzy z rachunkowości, rachunkowość – poszerzanie spektrum argumentów, audyt śledczy, gama zawodowa na straży obrotu gospodarczego, model 3S

S Skuteczność walki z przestępstwem prania pieniędzy pozostaje na niezwykle niskim poziomie od wielu lat. Badania Organizacji Narodów Zjednoczonych wskazują na podleganie przypadkowi zaledwie 0,2% znanej skali zjawiska. Tymczasem skuteczna walka z przestępczością gospodarczą, czyli nakierowaną na generowanie przychodów wskutek popełniania czynów zabronionych przez ustawę karną, nie będzie możliwa bez pokazania, że przestępstwo nie popłaca. Póki co wydaje się być wręcz odwrotnie. W tym kontekście proponuję model optymalizacji systemu walki z praniem pieniędzy na poziomie krajowym i globalnym, a jego kluczowym elementem jest dostrzeżenie potencjału synergii wynikającej ze skolonizowania procesu karnego w sprawach gospodarczych, a szerzej całego systemu walki z praniem pieniędzy przez wiedzę z obszaru rachunkowości.

Co wspólnego ma rachunkowość, kryminalistyka i postępowanie karne w sprawach gospodarczych

Choć pozornie wydawać się może, że proces karny i rachunkowość to dwie nie związane ze sobą sfery życia, niniejszy tekst ma za zadanie podać w wątpliwość taki tok rozumowania. Wszak rachunkowość to „system informacyjny służący jego użytkownikom do podejmowania decyzji gospodarczych [...] oraz rozliczania kierownictwa z odpowiedzialnego i efektywnego zarządzania powierzonym majątkiem”.¹ Badania prowadzone przez osoby posiadające wiedzę z zakresu rachunkowości obejmują np. modele wczesnego ostrzegania przed upadłością przedsiębiorstw. Wykorzystywanie ich w praktyce biznesowej może stanowić wsparcie w podejmowaniu działań prewencyjnych².

Informacje dostarczane przez system rachunkowości mogą spełniać różne funkcje, wśród których w szczególności wymienia się następujące:

- 1) dostarczanie wiedzy o zdarzeniach gospodarczych które miały miejsce w przedsiębiorstwie zainteresowanym i uprawnionym do tego stronom, np. kierownictwu, kontrahentom lub inwestorom (funkcja informacyjna);
- 2) dostarczanie informacji na potrzeby podejmowania decyzji gospodarczych, przez różnych interesariuszy, jednak tym razem w szczególności w celu podejmowania decyzji na przyszłość (funkcja zarządcza);
- 3) weryfikacja czy dane zawarte w systemie informacyjnym przedsiębiorstwa można uznać za wiarygodne (funkcja kontrolna), np. czy rozpoznane przychody znajdują potwierdzenie w dokumentacji księgowej oraz czy dokumentacja ta nie budzi wątpliwości w aspekcie formalnym i merytorycznym³.

Wszystkie trzy wspomniane wyżej funkcje rachunkowości mają kapitalne znaczenie w kontekście oceny zdarzeń gospodarczych, które trafiają w obszar zainteresowania prawa karnego gospodarczego. To ostatnie najkrócej można by zdefiniować jako „przepisy określające czyny karalne, których przedmiotem ochrony są ponadindywidualne interesy uczestników obrotu gospodarczego”.⁴ W ramach postępowania karnego w sprawach gospodarczych najczęściej trudno odnieść się do zarzutów karnych bez uwzględnienia kontekstu ekonomicznego, a zwłaszcza rachunkowo-księgowego. Dla przykładu nie sposób odnieść się do zarzutu karalnej manipulacji dokumentacją działalności gospodarczej oraz odpowiedzieć na pyta-

¹ I. Olchowicz, *Podstawy rachunkowości. Wykład*, Difin, Warszawa 2006, s. 14.

² P. Dec, *Modele wczesnego ostrzegania przed upadłością przedsiębiorstw i badania nad ich skutecznością w Polsce*, w: *Bankructwa przedsiębiorstw: wybrane aspekty instytucjonalne*, E. Mączyńska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008.

³ I. Olchowicz, *Podstawy rachunkowości. Wykład*, Difin, Warszawa 2006, s. 16–18.

⁴ J. Skorupka, *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa 2005, s. 15.

nie, czy doszło do wyrządzenia szkody wskutek „prowadzenia w sposób nierzetelny dokumentacji tej działalności” bez oceny zdarzeń z perspektywy wiedzy z zakresu rachunkowości. Ocena taka stanowi kluczową przesłankę odpowiedzialności dla wspomnianego przestępstwa karalnej manipulacji dokumentacją działalności gospodarczej z art. 303 § 1 Kodeksu karnego (dalej kk)⁵.

W tym kontekście osoby posiadające wiedzę z obszaru rachunkowości wykorzystywane są często jako biegli. Przepis art. 193 § 1 Kodeksu postępowania karnego (dalej kpk)⁶ stanowi, że „jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego albo biegłych”. Prokuratorzy, którzy wnoszą do sądu i podtrzymują w procesie sądowym akt oskarżenia w sprawach karnych gospodarczych, to osoby z wykształceniem prawniczym, dlatego bardzo rzadko posiadają choćby podstawową wiedzę z obszaru rachunkowości, co wynika z modelu edukacji prawniczej w Polsce. W tej sytuacji wydawałoby się więc, że zastosowanie dyspozycji art. 193 § 1 kpk stanowić powinno, co do zasady, obligatoryjny element każdego postępowania przygotowawczego w sprawach karnych gospodarczych, tj. powołanie biegłego z zakresu rachunkowości. Zwłaszcza w sprawach skomplikowanych, wielowątkowych i posiadających aspekt międzynarodowy, jak często dzieje się w przypadku przestępstwa z art. 299 § 1 kk, tj. w sprawach dotyczących prania pieniędzy. Art. 299 § 1 kk znajduje się w rozdziale XXXVI Kodeksu karnego pt. „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym”. Z doświadczeń autora wynika jednak, że w przypadku zawiadomień kierowanych do prokuratury przez Departament Informacji Finansowej przy Generalnym Inspektorze Informacji Finansowej (polska jednostka analityki finansowej, o której mowa w ustawie o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu)⁷, powołanie biegłego z dziedziny rachunkowości wcale zasadą nie jest. Choć wspomniany Departament Analityki Finansowej jest źródłem znacznej większości wszystkich zawiadomień kierowanych do powszechnych jednostek prokuratury w sprawach o podejrzenie prania pieniędzy, często są to zawiadomienia o złożonym *modus operandi* sprawców działających w środowisku międzynarodowym i wykorzystujących tzw. spółki fasadowe do maskowania składników aktywów pochodzących z popełniania innych przestępstw generujących korzyści majątkowe. Skalę i skomplikowanie analiz prowadzonych przez Departament Informacji Finansowej widać bardzo wyraźnie w corocznych Raportach z działalności Generalnego Inspektora

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.).

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.).

⁷ Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 593 z późn. zm.).

Informacji Finansowej publikowanych na stronach Ministerstwa Finansów. Corocznie ze strony Generalnego Inspektora Informacji Finansowej do jednostek prokuratury kierowane jest kilkaset zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstwa prania pieniędzy. Efekty tych zawiadomień liczone w wartości aktywów podlegających przypadkowi w wyniku zakończonych wyrokiem skazującym postępowań karnych kierowanych do sądów przez powszechne jednostki prokuratury pozwalają jednak na postawienie tezy, że możemy zrobić więcej, aby zwiększyć skuteczność ścigania prania pieniędzy (tj. miliony podlegające przypadkowi w wyrokach sądów wobec miliardów złotych z zawiadomień Generalnego Inspektora).

W dalszej części tekstu skupię się na kontekście ścigania przestępstwa prania pieniędzy, a to ze względu na jego szczególne cechy, o których więcej w kolejnych rozdziałach. Jedną z nich jest jednak międzynarodowy zasięg aktywności sprawców prania pieniędzy, którzy do realizacji swoich działań wykorzystują podmioty gospodarcze zlokalizowane na całym świecie. O ile organy ścigania działają często lokalnie, wiedza, której potrzebują do analizy podejrzeń prania pieniędzy wykracza poza regulacje krajowe. W tym kontekście również kapitałnego wsparcia dostarcza rachunkowość, a to ze względu na fakt, że „w ostatnich latach, w związku z umiędzynarodowieniem procesów gospodarczych, występuje konieczność harmonizacji polityki rachunkowości, której owocem mogłaby być tzw. rachunkowość światowa. Oznacza to, czy tego chcemy, czy nie chcemy, powstanie ponadnarodowych zasad rachunkowości. [...] Związane jest to z faktem globalizacji gospodarki światowej, która wymusza standaryzację”⁸. Przejawem tej standaryzacji są m.in. Dyrektywy UE, jak choćby Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2464 z dnia 14 grudnia 2022 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (UE) nr 537/2014, dyrektywy 2004/109/WE, dyrektywy 2006/43/WE oraz dyrektywy 2013/34/UE w odniesieniu do sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju, czy Międzynarodowe Standardy Rachunkowości oraz Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej publikowane przez Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości.

Wiedza z obszaru rachunkowości, nawet jeśli jest stosowana lokalnie, pozwala na analizę zdarzeń gospodarczych w wymiarze międzynarodowym. Tym bardziej więc postępowania karne w sprawach o pranie pieniędzy wymagają kontekstu, którego źródłem może być właśnie wiedza i wiadomości specjalne z dziedziny rachunkowości. Podsumowując wywód na temat potrzeby aplikacji wiedzy z zakresu rachunkowości w procesie karnym w sprawach dotyczących zarzutów prania pieniędzy, należy wskazać, że rachunkowość jako system pomiaru i oceny zdarzeń gospodar-

⁸ M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska, *Rachunkowość finansowa*, Difin, Warszawa 2002, s. 37.

czych w wymiarze ekonomicznym stanowi użyteczny aparat narzędziowy w identyfikacji zdarzeń nietypowych, które mogą sugerować brak uzasadnienia ekonomicznego, a to może prowadzić do skutecznej weryfikacji podejrzenia popełnienia przestępstwa prania pieniędzy.

Użyteczność wiedzy z obszaru rachunkowości w procesie karnym dostrzega także kryminalistyka, stanowiąca naukę pomocniczą w procesie karnym oraz pracy śledczego, i to już od końca XIX w. Kryminalistyka, to „praktyczna nauka opracowująca zasady sprawnego działania, stosowania taktycznych i technicznych metod śledczych i badawczych wykorzystywanych w celu ujawniania i zabezpieczania faktów mających znaczenie wykrywcze i dowodowe oraz zapobiegania ujemnym zjawiskom społecznym”⁹. Do zdobyczy kryminalistyki należy chociażby wprowadzenie do procesu karnego wyników badań z zakresu daktyloskopii, DNA, traseologii, mechanoskopii, badań porównawczych pisma, cheiloskopii czy metodyka zabezpieczenia dowodów elektronicznych lub przeszukania miejsca zdarzenia w ramach czynności dowodowych.

Współcześnie nauka kryminalistyki dostrzega natomiast praktyczną wartość wiedzy z zakresu rachunkowości i tzw. audytu śledczego, podnosząc, że:

audyt śledczy to zastosowanie metod rachunkowości do gromadzenia dowodów wykorzystywanych w postępowaniach dotyczących przestępstw finansowych, dlatego też niekiedy zwany jest rachunkowością sądową. Skupia się on na wykrywaniu nieprawidłowości w prowadzeniu ksiąg rachunkowych, sporządzanych sprawozdaniach finansowych, a także nieprawidłowościach związanych z upadłościami firm, oszustwami giełdowymi, podatkowymi czy oszustwami informatycznymi. Działalność ta w oczywisty sposób wpisuje się w funkcję profilaktyczną kryminalistyki, ale i wykrywczą. Podczas audytu śledczego na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego ustala się stan faktyczny i ocenia go według wcześniej przyjętych kryteriów. Jeżeli zostaną ujawnione nieprawidłowości, ustala się ich przyczyny, rozmiar, charakter, skutki oraz osoby odpowiedzialne za ich powstanie¹⁰.

W tym kontekście nic nie stoi na przeszkodzie, aby warsztat audytora śledczego wprowadzić do postępowania karnego, a tym bardziej do postępowań w sprawach o pranie pieniędzy. Zresztą od kilkadziesiąt lat FBI (Federalne Biuro Śledcze) oraz Departament Sprawiedliwości w USA (ten ostatni jest odpowiednikiem polskiej prokuratury) w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz dowodowych w postępowaniu karnym regularnie wykorzystuje wsparcie biegłych z obszaru rachunkowości w ramach postępowań karnych. Departament

⁹ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 27.

¹⁰ Tamże, s. 99.

Sprawiedliwości organizuje nawet kursy z zakresu rachunkowości dla prokuratorów i śledczych, dostrzegając potrzebę rozszerzania wiedzy w obszarze rachunkowości wśród tej grupy zawodowej, np. w formule e-learningu. We wprowadzeniu do jednego z takich kursów możemy przeczytać, że „kryminalistyczne analizy księgowo i ustalenia praktykujących profesjonalistów z zakresu rachunkowości mogą zdecydować o tym, czy sprawcy unikną wykrycia ich nielegalnej działalności, czy też zostaną pociągnięci do odpowiedzialności karnej”¹¹. Trudno o lepsze uzasadnienie szerszego wykorzystania wiedzy z zakresu rachunkowości w praktyce polskiej prokuratury, a zwłaszcza w zawiłych sprawach gospodarczych, a do tej kategorii z pewnością należą postępowania z zawiadomienia Generalnego Inspektora Informacji Finansowej.

Skoro dysponujemy tak potężnym aparatem poznawczym, to czemu nie jest on standardowym wyposażeniem prokuratorów i jednostek analityki finansowej w najtrudniejszych dowodowo postępowaniach karnych dotyczących prania pieniędzy, gdzie sygnał nt. podejrzenia pochodzi z tzw. Instytucji Obowiązanej w rozumieniu przepisów ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu?

W mojej ocenie może to wynikać z tego, że prawnicy w ramach studiów prawniczych oraz w trakcie aplikacji zawodowej nie odbywają zajęć z zakresu rachunkowości, co sprawia, że postępowania karne gospodarcze mogą przysparzać im znacznie więcej problemów dowodowych niż inne obszary prawa. Wszak w celu identyfikacji anomalii w obrocie gospodarczym musimy najpierw wiedzieć, w jaki sposób wyglądać powinien sposób dokumentacji zdarzeń gospodarczych w przedsiębiorstwie, choćby z perspektywy podstaw rachunkowości, takich jak struktura bilansu, rachunku zysków i strat oraz rachunku przepływów pieniężnych.

Właśnie w tym obszarze – tj. potrzeby uzupełnienia wiedzy prawniczej o wiadomości z zakresu rachunkowości – upatruję ogromnego potencjału w optymalizacji modelu wykrywania, dowodzenia oraz eliminacji z obrotu gospodarczego zjawiska prania pieniędzy. W tym też obszarze dostrzegam ogromną przestrzeń, która mogłaby stać się celem swoistej kolonizacji ze strony rachunkowości i nauk ekonomicznych. Wszak pojęcie to oznacza „zasiedlanie terenów słabo zaludnionych”¹², a takim terytorium z perspektywy rachunkowości jest właśnie postępowanie karne gospodarcze. Miejsca jest dość, a współlistnienie wiedzy z zakresu prawa, kryminalistyki i rachunkowości mogłoby wygenerować znaczną synergię w obsza-

¹¹ Departament Sprawiedliwości USA (2007). DOJ Office of Justice Programmes. Pobrano z lokalizacji <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/education-and-training-fraud-and-forensic-accounting-guide> (dostęp: kwiecień 2023).

¹² J. Bralczyk, *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, PWN, Warszawa 2007.

rze sprawności działania po stronie osób, którym droga jest prawidłowość obrotu gospodarczego i zrównoważony rozwój. Więcej argumentów potwierdzających moją tezę postaram się dostarczyć w dalszej części tekstu.

Pranie pieniędzy jako przestępstwo godzące w szerokie spektrum dóbr, w tym prawidłowość obrotu gospodarczego

Dlaczego właśnie w walce z praniem pieniędzy upatruję miejsca dla kolonizacji po stronie rachunkowości?

Pranie pieniędzy to – najprościej rzecz ujmując – aktywność ludzka, której treścią jest nadawanie pozorów legalności korzyściom majątkowym pochodzącym z popełniania czynów zabronionych. Dla prawnika definicja wydaje się prosta, łatwa i przyjemna, ale dla nieprawnika to jakby opisać kulę, wskazując, że ma kulisty kształt. Zrozumienie istoty i celu prania pieniędzy jest jednak kluczowe, aby dostrzec, dlaczego jego skuteczne ściganie wymaga wiedzy z obszaru metodyki gromadzenia, przetwarzania i rejestracji zdarzeń w obrocie gospodarczym.

Legalną definicję prania pieniędzy w przepisach krajowych znajdziemy w art. 299 § 1 kk, który stanowi, że:

kto środki płatnicze, instrumenty finansowe, papiery wartościowe, wartości dewizowe, prawa majątkowe lub inne mienie ruchome lub nieruchomości, pochodzące z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego, przyjmuje, posiada, używa, przekazuje lub wywozi za granicę, ukrywa, dokonuje ich transferu lub konwersji, pomaga do przenoszenia ich własności lub posiadania albo podejmuje inne czynności, które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępnego pochodzenia lub miejsca umieszczenia, ich wykrycie, zajęcie albo orzeczenie przepadku, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

Przytoczony przepis wskazuje na cztery istotne znamiona, czyli istotne z perspektywy przypisania odpowiedzialności karnej cechy prania pieniędzy jako czynu zabronionego.

Po pierwsze czyn zabroniony prania pieniędzy popełnić może dowolna osoba, ponieważ ustawodawca wprowadził do definicji określenie „kto”, które oznacza kogokolwiek, podejmującego się czynności sprawczej, czyli inaczej karalnego w art. 299 § 1 kk działania lub zaniechania.

Po drugie, tzw. czynnością wykonawczą prania pieniędzy jest każde działanie lub zaniechanie, prowadzące do „udaremnienia lub znacznego utrudnienia stwierdzenia”, że składnik aktywów pochodzi z innego czynu zabronionego, np. przyjęcia

łapówki w ramach korupcji gospodarczej czy rozliczenia transakcji wprowadzenia do obrotu gospodarczego partii sfałszowanych leków. Wystarczy zatem, że wejdziemy w posiadanie aktywów, które bezpośrednio lub pośrednio pochodzą z popełnienia innego czynu zabronionego i stajemy się sprawcą prania pieniędzy. Aby jednak doszło do popełnienia przestępstwa i poniesienia odpowiedzialności karnej, spełnione być muszą dwie dodatkowe przesłanki, o których mowa niżej.

Po trzecie, ponieważ ustawodawca nie wskazuje w art. 299 §1 kk, że działanie lub zaniechanie sprawcy prania pieniędzy może być nieumyślne, przyjmujemy interpretację zawartą w części ogólnej kodeksu karnego, tj. dyspozycję art. 8 kk, która wskazuje na to, że karalne nieumyślne popełnienie „występku” (a takim jest pranie pieniędzy) zachodzi tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi. W przypadku art. 299 §1 kk ustawa nie przewiduje, że możemy popełnić pranie pieniędzy nieumyślnie. Inaczej niż, na przykład, w przypadku paserstwa z art. 292 kk („kto rzecz, o której na podstawie towarzyszących okoliczności powinien i może przypuszczać, że została uzyskana za pomocą czynu zabronionego, nabywa lub pomaga do jej zbycia albo tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”). Oczywiście wina umyślna obejmuje, zgodnie z dyspozycją art. 9 §1 kk, zarówno tzw. zamiar bezpośredni, jak i tzw. zamiar ewentualny. Przepis stanowi bowiem, że „czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi”. Ciekawym zagadnieniem w praktyce ścigania sprawców prania pieniędzy jest fakt, że „przewidywanie” i „godzenie się” można interpretować z okoliczności towarzyszących zachowaniu się sprawcy i kwestia ta jest przedmiotem dowodu po stronie oskarżyciela publicznego, tj. w Polsce powszechnej jednostki prokuratury.

Wreszcie po czwarte, przedmiotem czynności sprawczej prania pieniędzy jest wszelakie „mienie ruchome lub nieruchomości, pochodzące z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego”. W kontekście czwartej przesłanki, tj. tożsamości czynu bazowego, warto wskazać na praktykę stosowania tego zapisu w orzecznictwie sądów powszechnych. Niech za przykład posłuży wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 2013 r. (wciąż aktualny): „dla realizacji znamion przestępstwa z art. 299 §1 kk nie jest wystarczające ogólne wskazanie, że korzyść majątkowa pochodzi z działalności przestępczej, jakiegoś bliżej nieokreślonego czynu zabronionego, czy też pewnej grupy przestępstw (np. przestępstw przeciwko mieniu czy oszustw podatkowych), bez sprecyzowania, o jaki konkretnie typ przestępstwa chodzi”¹³.

¹³ III KK 455/12, LEX nr 1321751.

Wobec powyższych przesłanek odpowiedzialności za udział w procederze pranie pieniędzy największym wyzwaniem w kontekście ścigania tego przestępstwa jest udowodnienie sprawcy umyślności działania, nawet w zamiarze ewentualnym, oraz wskazanie tzw. czynu bazowego, tj. czynu zabronionego, z którego pochodzą aktywa poddawane praniu, a zatem włączaniu ich do legalnego obrotu gospodarczego, pomimo że pochodzą z popełnienia przestępstwa.

Tymczasem art. 1 kk stanowi, że „odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia” oraz że „nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu”. W sytuacji natomiast, gdy nie możemy przypisać sprawcy czynu zabronionego winy lub nie możemy wykazać, że aktywa pochodzą z popełnienia konkretnego czynu zabronionego, zastosowanie znajduje art. 17 § 1 pkt. 2 kpk, który stanowi, że „nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza, gdy czyn nie zawiera znamion czynu zabronionego albo ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia przestępstwa”. Gdyby natomiast proces dowodowy zawiódł na etapie postępowania sądowego, w myśl art. 414 § 1 kpk oskarżonego należałoby uniewinnić, ponieważ przepis ten stanowi, że „w razie stwierdzenia po rozpoczęciu przewodu sądowego okoliczności wymienionych w art. 17 § 1 pkt 1 i 2 kpk sąd wydaje wyrok uniewinniający”. Co więcej, w ramach zasady powagi rzeczy osądzonej, nie można by już ponownie postawić uniewinnionemu oskarżonemu zarzutów karnych (art. 17 § 1 pkt 7 kpk).

Źródłem majątku poddawanego praniu są korzyści pochodzące z popełniania czynów zabronionych. Te czyny zabronione to niekiedy ciężkie przestępstwa kryminalne, jak choćby handel ludźmi, rozboje z użyciem niebezpiecznego narzędzia, zabójstwa, handel narkotykami czy udział w zorganizowanej grupie przestępczej. Nie zapominajmy jednak, że zdarzają się także mniej społecznie potępiane czyny, jak wyłudzenia VAT, ukrywanie przychodów w celu pomniejszenia należności PIT i CIT albo korupcja.

Tolerowanie prania pieniędzy – niezależnie od czynu bazowego – sprawia jednak, że osoby czerpiące korzyści majątkowe z popełniania przestępstw mogą bezkarnie kontynuować swoje działania, wciąż naruszając dobra chronione prawem. Co więcej, żyjąc w przekonaniu, że przestępstwo popłaca. Ponadto potencjalni naśladowcy również zyskują przekonanie, że w braku innej atrakcyjnej alternatywy wstąpienie na drogę przestępstwa jest sposobem na zaspokojenie potrzeb życiowych. W skrajnie niekorzystnych przypadkach może to prowadzić do zastępowania demokratycznych struktur państwowych rządami opartymi na korupcji i terrorze stosowanym przez zorganizowane grupy przestępcze.

Negatywne ekonomicznie skutki obecności silnych struktur mafijnych widać na przykładzie badań nad włoską mafią i grupami takimi jak np. 'Ndrangheta. Badania nad wpływem obecności tej organizacji mafijnej na działalność przedsiębiorstw włoskich pokazują, że:

po zaangażowaniu się 'Ndranghety w działalność przedsiębiorstwa, w początkowym okresie jego wyniki finansowe gwałtownie poprawiają się, w stosunku do okresu sprzed zaangażowania tej grupy przestępczej. Często związane jest to z gwałtownym i znacznym wzrostem przychodów. Przyjęta przez 'Ndranghetę strategia biznesowa wydaje się jednak być nakierowana na krótkoterminową eksploatację przedsiębiorstwa, które po pewnym czasie doznaje gwałtownego pogorszenia wyników finansowych¹⁴.

Wzmiankowany przykład badań nad 'Ndranghetą wskazuje, że początkowo przedsiębiorstwo wykorzystywane jest do mieszania przychodów pochodzących z popełniania przestępstw z przychodami ze statutowej jego działalności (wzrost przychodów), nadając zmieszанym zasobom pozór legalności. Niekiedy wzrost obrotów na rachunkach bankowych przedsiębiorstwa wykorzystywane jest do zwiększenia zdolności kredytowej albo przedsiębiorstwo wykorzystywane jest do pozyskania subwencji lub dotacji, po czym pozyskane dodatkowe środki (kredyt, subwencja, dotacja) znikają z rachunków firmy (np. w związku z przekazaniem ich na rachunki kolejnego przedsiębiorstwa pod mniej lub bardziej fikcyjnym tytułem prawnym). Tymczasem kadra kierownicza „wydrenowanego przedsiębiorstwa” trafia na ławę oskarżonych w sprawach o wyłudzenie. W przytoczonych badaniach naukowych pojawiają się także inne ciekawe przykłady:

Sektor handlu hurtowego i detalicznego notuje niekiedy wzrost przychodów głównie w wyniku zawyżonych faktur zakupowych i sprzedażowych na potrzeby prania pieniędzy [tzw. mieszanie]; w innych przypadkach, takich jak sektor budowlany, udział grupy przestępczej służy zdobyciu dominującej pozycji na rynku, prawdopodobnie poprzez groźby, przemoc i korupcję. W takim przypadku, firma wspierana przez mafię ma większe prawdopodobieństwo uzyskania zamówienia publicznego na roboty budowlane¹⁵.

Oczywiście, jak wspomniałem wcześniej, działania 'Ndranghety uderzają w prawidłowość obrotu gospodarczego oraz inne dobra chronione prawem. W ten

¹⁴ M. Litterio, M. Sauro, R. Lucia, *The economic effects of mafia, Firm level evidence*, 2021, <https://economiaefinanza.luis.it/seminar/2021/09/22/real-effects-ndrangheta-firm-level-evidence> (dostęp: kwiecień 2023).

¹⁵ Tamże.

sposób z rynku zniknąć mogą uczciwi konkurenci kontrolowanych przez mafię przedsiębiorstw, a rynek monopolizują firmy powiązane z przestępcami. Wpływa to negatywnie na konkurencyjność gospodarki, redystrybucję przychodów podatkowych oraz uzależnienia uczestników rynku od łaski i niełaski mafii. W ten sposób mafia zaczyna powoli zastępować na kontrolowanym przez siebie terytorium aparat państwowy, również wskutek korumpowania lub zastraszania urzędników. Skorumpowane państwo traci natomiast swoją siłę i możliwość realizacji zobowiązań wobec obywateli, co w efekcie powoduje utratę jego autorytetu w oczach obywateli i może prowadzić do zakwestionowania prawa państwa do poboru podatków, które zamiast niego zaczyna pobierać organizacja mafijna w formie haraczu. W skrajnych przypadkach rolę państwa przejmują wtedy grupy przestępcze. Taki stan rzeczy mogliśmy obserwować w pełnej krasie na Sycylii do końca lat 90. (w związku z ujawnionymi w ramach tzw. *Maxiprocesso* faktami na temat dominacji mafii nad aparatem państwa na tej uroczej włoskiej wyspie). Wysiłki w kierunku ukrócenia potęgi sycylijskiej mafii przypłacili życiem między innymi sędziowie śledczy Giovanni Falcone oraz Paolo Borsellino zabici w zamachach zaplanowanych i zrealizowanych przez sycylijskich mafiosów.

Południe Włoch (np. Apulia i Basilicata) do dziś boryka się z konsekwencjami wciąż silnej obecności zorganizowanej przestępczości we Włoszech. Wyrazem tego jest między innymi wolniejszy wzrost gospodarczy w porównaniu z innymi regionami Włoch lub niższy poziom PKB *per capita*, niższy nawet o 16% od średniej włoskiej w związku z obecnością mafii i przechodzeniem biznesu do szarej strefy. To ostatnie oznacza też niższy pobór podatków, a co za tym idzie – niższy poziom ich redystrybucji na edukację, ochronę zdrowia, czy inną infrastrukturę publiczną.¹⁶

Od ponad 20 lat na stronie internetowej FATF (ang. *Financial Action Task Force*), Międzynarodowego Funduszu Walutowego czy ONZ znaleźć można informację, że skala prania pieniędzy to 2–5% światowego PKB¹⁷.

Dla globalnego PKB w 2021 r. to szacowane 5% stanowi niemal 5 bilionów USD (96,5 biliona USD to światowe PKB w 2021 r.). Dla PKB Polski te wartości w 2021 r. to odpowiednio niemal 680 miliardów USD PKB oraz 5% tej kwoty, czyli niemal 34 miliardy USD potencjalnego prania pieniędzy, które miało miejsce w Polsce w 2021 r.¹⁸.

¹⁶ P. Pinotti, U. Bocconi, *The Economic Consequences of Organized Crime: Evidence from Southern Italy*, "Temi di Discussione" 2021, no. 868.

¹⁷ ONZ, Biuro ds. Narkotyków i Przestępczości, 2023, <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html> (dostęp: kwiecień 2023).

¹⁸ Bank Światowy, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (dostęp: kwiecień 2023).

Jednocześnie badania ONZ z 2011 r. (Biuro ONZ ds. Przystępczości i Narkotyków) pokazują, że jedynie 0,2% ogółu aktywów pochodzących z popełniania przestępstw i poddawanych praniu pieniędzy jest odbierane przestępcom¹⁹.

Jedna piąta procenta (0,2%) to podatek o wiele niższy niż stawki CIT/PIT w najatrakcyjniejszych podatkowo lokalizacjach prowadzenia działalności biznesowej. Oznacza to także, że 99,8% korzyści pochodzących z popełniania przestępstw – w skali globalnej – pozostaje nadal pod kontrolą przestępców. Dlatego zresztą pranie pieniędzy jest tak atrakcyjne i dlatego zorganizowana przestępczość zdaje się mieć całkiem dobrze²⁰.

Warto również pamiętać, że w czasach, gdy tworzono statystyki dotyczące 2–5% PKB (tj. schyłek lat 80. ubiegłego wieku), pranie pieniędzy obejmowało w zasadzie jedynie najcięższe przestępstwa kryminalne. Z pewnością nie była też brana pod uwagę np. szara strefa, która szacowana jest przez Bank Światowy na kilkadziesiąt procent PKB dotkniętych nią krajów; w Polsce Bank Światowy szacuje ją na 26% PKB naszego kraju.²¹ Z tego może wynikać, że 2–5% PKB jest statystyką bardzo optymistyczną, a 0,2% tej wartości jako miara skuteczności walki z praniem pieniędzy – w postaci zajęcia przez organy ścigania aktywów podlegających praniu – jest mocno rozczarowujące. Dlatego właśnie od kilkunastu już lat poszukuję rozwiązań dla optymalizacji efektów walki z praniem pieniędzy, a jednym z pomysłów jest właśnie zapewnienie organom ścigania wsparcia w postaci dostępu do wiedzy z obszaru rachunkowości, która pozwolić może na lepsze zrozumienie procesów gospodarczych zachodzących w podmiotach gospodarczych i skuteczniej typować te, które wykorzystywane są do maskowania przychodów pochodzących z popełniania czynów zabronionych przez zorganizowane grupy przestępcze. Wiedza z zakresu rachunkowości stwarza również możliwość zwiększenia spektrum argumentów w postępowaniu dowodowym, np. w kontekście typowania składników aktywów, które bezpośrednio lub pośrednio pochodzą z popełnienia czynu zabronionego oraz ich wiarygodnej wyceny.

¹⁹ ONZ, Biuro ds. Narkotyków i Przystępczości, 2011, *Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes*. Research Report. Wiedeń: UNODC.

²⁰ M. Kaczmarski, *Kilka uwag o systemie walki z praniem pieniędzy w Polsce, skuteczności walki z praniem pieniędzy na świecie oraz potrzebie poprawy jakości dialogu i współpracy pomiędzy instytucjami obowiązanymi, GIIF oraz organami ścigania*, <https://www.riskcompliance.pl/news/kilka-uwag-o-systemie-walki-z-praniem-pieniedzy-w-polsce-skuteczności-walki-z-praniem-pieniedzy-na-swiecie-oraz-potrzeb-prawy-jakosci-dialogu-i-wspolpracy-pomiedzy-instytucjami-obowiazanymi-giif/> (dostęp: kwiecień 2023).

²¹ F. Schneider, A. Buehn, C. Montenegro, *Shadow Economies All over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007*, Policy Research Working Paper 5356, Bank Światowy, Waszyngton 2010.

Modele detekcji i ścigania prania pieniędzy

Przestępstwo prania pieniędzy może zostać wykryte – co do zasady – w ramach jednego z dwóch modeli działania, nie tylko w Polsce, lecz także w innych krajach²².

- 1) Organy ścigania identyfikują czyn zabroniony generujący korzyści majątkowe (tzw. czyn bazowy dla prania pieniędzy). Następnie w ramach czynności procesowych identyfikowane są składniki aktywów stanowiące korzyści majątkowe pochodzące z popełnienia ww. czynów bazowych. W celu pozbawienia sprawców czynów bazowych owoców przestępstwa stawia się im dodatkowo zarzut prania pieniędzy z art. 299 kk. Dzięki temu, w myśl art. 299 §7 kk „sąd orzeka przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio albo pośrednio z przestępstwa, a także korzyści z tego przestępstwa lub ich równowartość, chociażby nie stanowiły one własności sprawcy”. Ustalenia w odniesieniu do składników aktywów kontrolowanych przez sprawców czynów zabronionych przynoszących korzyści majątkowe podejmowane są z udziałem Generalnego Inspektora Informacji Finansowej oraz Instytucji Obowiązanych. W omawianym przypadku wiedza o czynie bazowym pojawia się przed postawieniem zarzutu prania pieniędzy, zatem jasne jest źródło pochodzenia środków poddawanych praniu, tj. działaniom nakierowanym na nadanie korzyściom pochodzącym z czynu zabronionego pozorów legalności²³. W ramach opisanego wyżej algorytmu celowe może okazać się zaangażowanie biegłego z obszaru rachunkowości, aby zwiększyć szansę na precyzyjne określenie składników aktywów, które bezpośrednio lub pośrednio pochodzą z popełnienia przestępstwa gospodarczego i w związku z tym podlegają przepadkowi w myśl art. 299 §7 kk. Odwrotna sekwencja działania pojawia się w modelu drugim, o którym mowa niżej.
- 2) Instytucje obowiązane, np. biegli rewidenci lub podmioty prowadzące usługowo księgi rachunkowe dla swoich klientów (choć najczęściej transakcji podejrzanych identyfikują instytucje finansowe i kredytowe, głównie banki i ich oddziały), podejmują środki bezpieczeństwa finansowego wymagane ustawą o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, w szczególności w ramach tzw. programów „Poznaj swojego klienta” oraz w ramach monitoringu transakcji, dzięki czemu identyfikują transakcje i zachowania podejrzane, które mogą sugerować próbę nadania pozorów legalności środkom pochodzącym z popełnienia czynu zabronionego. W przypadku powzięcia wiedzy o transakcji lub aktywności podejrzewanej o związek z praniem

²² M. Kaczmarski, *Kilka uwag...*, dz. cyt.

²³ Tamże.

pieniędzy instytucje obowiązane informują o tym fakcie Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, który rozpoczyna działania analityczne. W tym miejscu warto zaangażować osobę posiadającą wiedzę z obszaru rachunkowości, choć w kontekście przepisów postępowania karnego nie może być to biegły, ponieważ tych powołują jedynie organy procesowe, tj. prokurator lub sąd. Niemniej jednak warto na tym etapie rozważyć zaangażowanie osoby posiadającej wiadomości specjalne w innym trybie, choćby w ramach zatrudnienia w Departamencie Informacji Finansowej. W oparciu o wynik analiz Generalny Inspektor podejmuje decyzję czy podejrzenie zgłoszone przez instytucję obowiązaną kwalifikuje się do zawiadomienia prokuratora o możliwym praniu pieniędzy. Jeśli podejrzenie wydaje się uzasadnione, do prokuratury trafia zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z art. 299 kk. Inaczej niż w modelu pierwszym na tym etapie niekoniecznie oczywisty jest czyn bazowy dla podejrzanego prania pieniędzy²⁴, jednakże w celu skierowania do sądu aktu oskarżenia prokurator podejmujący się postępowania karnego w ślad za zawiadomieniem Generalnego Inspektora musi ustalić fakty pozwalające na identyfikację czynu bazowego dla prania pieniędzy i określić jego kwalifikację prawną. Jest to zadanie dużo trudniejsze niż przypisanie zarzutu prania pieniędzy do czynności wykonawczych dotyczących korzyści pochodzących z innego znanego czynu bazowego (jak w modelu pierwszym, inicjowanym wiedzą o czynie bazowym). Proces dowodowy w omawianym modelu zaczyna się więc od identyfikacji składnika aktywów, które należy powiązać z czynem zabronionym, aby wykazać, że transakcje mają związek z nadawaniem pozorów legalności korzyściom z popełnienia tego czynu. „Przed postawieniem zarzutów prania pieniędzy musimy natomiast uprawdopodobnić, jaki konkretny czyn bazowy stanowi źródło aktywów poddawanych praniu”²⁵. Ten model jest dużo trudniejszy dowodowo. W tym celu już w trybie procesowym warto rozważyć powołanie biegłego z zakresu rachunkowości lub stworzyć w ramach prokuratury wyspecjalizowaną komórkę zajmującą się analizą finansową na potrzeby postępowania karnego²⁶.

Rachunkowość, a szerzej nauki ekonomiczne i o zarządzaniu, od wielu dekad żywo interesują się makro- i mikroekonomicznymi skutkami obecności przestępczości zorganizowanej w gospodarce i społeczeństwie. W sytuacji zdominowania obydwu tych obszarów przez grupy przestępcze koncepcje takie jak przedsiębiorczość i racjonalność gospodarowania zasobami staną się pustymi hasłami wobec

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

kryminalnego upolitycznienia decyzji gospodarczych. W kontekście skutecznej walki w praniu pieniędzy, która ma za cel ukrócenie rentowności przestępczości gospodarczej, warto wspomnieć również, że o ile problem dowodu winy podejrzanego/oskarżonego w postępowaniu w sprawie zarzutów prania pieniędzy to zadanie prokuratora, o tyle wytypowanie składników aktywów, które mogą pochodzić z popełniania czynu zabronionego oraz wsparcie ustalenia źródła pochodzenia tych aktywów, choćby za sprawą analizy przepływów finansowych, to zadanie, które wymaga wiadomości specjalnych z obszaru rachunkowości. Bez wsparcia kompetencji, jaką wnosi do walki z przestępczością gospodarczą rachunkowość, próżno zakładać, że walka ta prędko zakończy się sukcesem. Dlatego raz jeszcze warto podkreślić, że rachunkowość wydaje się mieć do odegrania żywotną rolę w wyrównaniu szans organów ścigania na skuteczną walkę z praniem pieniędzy, bo jak mogliśmy zobaczyć wyżej, statystyki w tym zakresie nie kształtują się zbyt optymistycznie. Tym bardziej zatem po raz kolejny warto podkreślić przestrzeń dla kolonizacji po stronie rachunkowości.

Zawody zajmujące się praktycznym stosowaniem wiedzy z zakresu rachunkowości na straży prawidłowości obrotu gospodarczego

Od końca XX w. toczyła się w środowisku regulatorów krajowych międzynarodowa dyskusja nad włączeniem szeroko rozumianej kategorii audytorów finansowych, księgowych oraz doradców podatkowych (podobnie jak osób wykonujących zawody prawnicze, np. adwokaci i radcowie prawni w Polsce) do grona tzw. instytucji obowiązyanych. Uwieńczeniem tej dyskusji na łonie Grupy G7 było zaktualizowanie w 2001 r. tzw. 40 rekomendacji FATF, ang. *Financial Action Task Force*²⁷. W ich ramach zaproponowano, aby niektóre zawody związane z rachunkowością zostały włączone do grona tzw. obowiązyanych instytucji niefinansowych (ang. *Designated Non-Financial Businesses or Professions*), do której należą właśnie osoby wykonujące zawody z obszaru rachunkowości, w szczególności biegli rewidenci oraz osoby prowadzące usługowo księgi rachunkowe, o czym mowa niżej. Wspomniana FATF, czyli Grupa Zadaniowa ds. Walki z Praniem Pieniędzy, powołana została do życia w 1989 r. w Paryżu, a do stosowania się do jej zaleceń zobowiązało się dotychczas ponad 200 krajów, w tym Polska, zwłaszcza że stałym członkiem FATF jest z ramienia

²⁷ FATF, 40 Rekomendacji FATF, <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html> (dostęp: kwiecień 2023).

Unii Europejskiej Komisja Europejska. Za sprawą członkostwa Komisji Europejskiej w pracach FATF rekomendacje tej organizacji znalazły odzwierciedlenie w dyrektywach Unii Europejskiej, w szczególności zaś w tzw. Dyrektywach AML (obecnie mamy ich pięć), tj.:

- 1) Dyrektywa Rady z dnia 10 czerwca 1991 r. w sprawie uniemożliwienia korzystania z systemu finansowego w celu prania pieniędzy (91/308/EWG);
- 2) Dyrektywa 2001/97/EC Parlamentu Europejskiego i Rady z 4 grudnia 2001 r. zmieniająca Dyrektywę Rady z dnia 10 czerwca 1991 r. w sprawie uniemożliwienia korzystania z systemu finansowego w celu prania pieniędzy (91/308/EWG);
- 3) Dyrektywa 2005/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 października 2005 r. w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu;
- 4) Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/849 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu;
- 5) Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/843 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę (UE) 2015/849 w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu.

Oczywiście to nie koniec regulacji służących przeciwdziałaniu praniu pieniędzy na poziomie Unii Europejskiej. Dodatkowo 20 lipca 2021 r. pojawił się na stronie Komisji Europejskiej poświęconej przeciwdziałaniu praniu pieniędzy dalszy pakiet regulacji w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy, który jest aktualnie przedmiotem prac w Komisji oraz Parlamencie Europejskim.

Wspomniane regulacje wskazują, że tzw. podmiotami obowiązany do stosowania środków bezpieczeństwa finansowego służących przeciwdziałaniu praniu pieniędzy są między innymi biegli rewidenci, zewnętrzni księgowi i doradcy podatkowi, czyli zawody związane z rachunkowością. Zapisy dyrektyw wymagały transpozycji do przepisów krajowych. W Polsce regulacją o kluczowym znaczeniu w tym zakresie jest ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Przewiduje ona szereg obowiązków związanych z identyfikacją i weryfikacją klientów oraz ich beneficjentów rzeczywistych, tj. osób fizycznych faktycznie kontrolujących te podmioty – jak w przypadku mafii w badaniach włoskich przytoczanych wyżej. Ponadto instytucje obowiązane mają za zadanie analizować transakcje swoich klientów i reagować na zachowania podejrzanym, mogące mieć związek z praniem pieniędzy, tj. informować o takich zdarzeniach tzw. Jednostkę Analityki Finansowej (w Polsce Generalnego Inspektora Informacji Finansowej) oraz posiadać wewnętrzne procedury, a także szkolić się w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy.

Osoby profesjonalnie zajmujące się zagadnieniami z obszaru rachunkowości wskazane w ustawie, które zobowiązano do stosowania środków bezpieczeństwa finansowego, to m.in.:

- a) biegli rewidenci,
- b) doradcy podatkowi,
- c) przedsiębiorcy, których podstawową działalnością gospodarczą jest świadczenie usług polegających na sporządzaniu deklaracji, prowadzeniu ksiąg podatkowych, udzielaniu porad, opinii lub wyjaśnień z zakresu przepisów prawa podatkowego lub celnego, niebędący innymi instytucjami obowiązanymi (w praktyce decyduje PKD),
- d) podmioty prowadzące działalność w zakresie usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych.

Włączenie zawodów związanych ze stosowaniem wiedzy z zakresu rachunkowości w praktyce działalności gospodarczej do grona instytucji obowiązanych miało zrealizować dwa cele strategiczne.

Pierwszym z nich jest uświadomienie specjalistom z obszaru rachunkowości, że niekiedy organizacje przestępcze usiłują wykorzystać ich wiedzę i doświadczenie do skuteczniejszego maskowania korzyści pochodzących z popełniania czynów zabronionych. Dzięki wykorzystaniu osób rozumiejących i posługujących się językiem biznesu do maskowania przestępczych korzyści ich wykrycie staje się natomiast dużo trudniejsze. Dzięki poszerzeniu grona instytucji obowiązanych możliwości przestępców zostały mocno ograniczone, ponieważ nie nawiązują one relacji z podmiotami, wobec których nie mogą przeprowadzić środków bezpieczeństwa finansowego na etapie identyfikacji i weryfikacji tożsamości klienta, a ponadto zawiadamiają Generalnego Inspektora Informacji Finansowej o takim zdarzeniu, podobnie jak w przypadku, gdy w ramach współpracy z klientem pojawiają się okoliczności faktyczne, które mogą wskazywać na związek z praniem pieniędzy. Skuteczna detekcja jest natomiast wspierana obowiązkiem opracowania stosownych procedur wewnętrznych dotyczących działania w środowisku ryzyka prania pieniędzy oraz udziału w szkoleniach w tym zakresie.

Po drugie natomiast dzięki włączeniu zawodów związanych z praktycznym stosowaniem wiedzy z zakresu rachunkowości do grona instytucji obowiązanych zwiększyło się spektrum osób posiadających wiedzę na temat znamion oraz metod działania sprawców prania pieniędzy, dzięki czemu zwiększyła się pula potencjalnych biegłych i specjalistów, którzy mogliby wesprzeć proces dowodowy w postępowaniach karnych w sprawach o pranie pieniędzy. Omówione w niniejszym rozdziale zmiany regulacyjne i wywołane przez nie poszerzenie grona instytucji

obowiązanych o zawody związane ze stosowaniem wiedzy z zakresu rachunkowości również stanowi wyraz kolonizacji ze strony rachunkowości.

Propozycja optymalizacji walki z praniem pieniędzy, czyli Model 3S

Wydaje się, że wobec nakreślonych wyżej możliwych synergii wynikających ze „skolonizowania” nauką rachunkowości obszaru postępowania karnego w sprawach gospodarczych przyszedł czas na nakreślenie propozycji optymalizacji modelu działania w kontekście detekcji i badania podejrzeń prania pieniędzy w odniesieniu do transakcji podejrzanych zgłaszanych do Generalnego Inspektora Informacji Finansowej przez instytucje obowiązane.

W mojej ocenie odpowiedzią na potrzebę poprawy jakości walki z praniem pieniędzy – bo w przeciwnym razie trudno oczekiwać efektu prewencji ogólnej lub szczególnej – jest zapewnienie większej symetrii we współpracy i dialogu pomiędzy instytucjami obowiązаныmi, Generalnym Inspektorem Informacji Finansowej, jednostkami współpracującymi (policja, KAS, inne służby policyjne) oraz prokuraturą. W szczególności symetrii opartej na trzech elementach, które w skrócie określam jako Model 3S²⁸.

- 1) Specjalizacja po stronie wszystkich aktorów systemu walki z praniem pieniędzy w Polsce, o których mowa w ustawie o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Oznacza to, że wiedzę i doświadczenie w zakresie m.in. rachunkowości posiadać będą wszyscy uczestnicy systemu. Zwłaszcza że pomimo stosowania zasad ładu korporacyjnego (ang. *corporate governance*) w przedsiębiorstwach oraz modelu tzw. trzech linii obrony przedsiębiorcy i tak funkcjonują w środowisku permanentnego konfliktu interesów, tj. z jednej strony zobowiązani są do wypełniania wymogów regulacyjnych, ale z drugiej dążą do maksymalizacji zysków. Czasem droga na skróty, tj. tolerowanie przeływów finansowych pochodzących z popełniania przestępstw, może okazać się atrakcyjną alternatywą – dlatego skuteczne ściganie prania pieniędzy ma tak ogromne znaczenie. Specjalizacja oznacza zatem stworzenie dedykowanego korpusu eksperckiego zajmującego się analizą finansową i jej translacją na język procesu karnego w ramach wszystkich kluczowych elementów systemu walki z praniem pieniędzy w Polsce.

²⁸ M. Kaczmarek, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy. Krytyczne spojrzenie na taktyczne i prawne aspekty zwalczania prania pieniędzy w Polsce*, Difin, Warszawa 2016, s. 107–116.

- 2) Standaryzacja, tj. ujednoczenie zakresu informacji, która przekazywana jest pomiędzy uczestnikami systemu walki z praniem pieniędzy w Polsce. Oczywiście element ten niemożliwy jest do realizacji bez zapewnienia udziału w wymianie informacji specjalistów, również tych z wiedzą z zakresu rachunkowości. Obecnie można odnieść wrażenie, że innym językiem posługują się instytucje obowiązane w komunikacji z Generalnym Inspektorem Informacji Finansowej, następnie w ramach analiz w Departamencie Informacji Finansowej następuje translacja tej informacji na język jednostki analityki finansowej, po czym do prokuratury trafia zawiadomienie, które stanowi kolejny poziom translacji w postaci ekstraktu analiz departamentu. Ten ekstrakt wymaga następnie kolejnej translacji na język procesu karnego, a cały ten proces przypomina zabawę w głuchy telefon. Dodatkowo mamy potencjalnie problem asymetrii obowiązków i oczekiwań, a także rozliczalności tych oczekiwań. Instytucje obowiązane bywają przy tym surowo karane za swoją niefrasobliwość, czego nie widać w przypadku niefrasobliwości Generalnego Inspektora lub prokuratury. Nakreślony powyżej obraz prowadzi nierzadko do frustracji i zniechęcenia po stronie instytucji obowiązanych, wobec których nałożono w przepisach o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy wiele obowiązków będących przedmiotem licznych audytów i kontroli. Można czasem odnieść przy tym wrażenie, że ogrom zadań i oczekiwań prowadzi do przerostu formy nad treścią, a to wszystko ze szkodą dla skuteczności ścigania prania pieniędzy. Model 3S proponuje tutaj współpracę opartą na dialogu, standaryzacji komunikacji i ograniczeniu asymetrii obowiązków pomiędzy uczestnikami systemu walki z praniem pieniędzy. Zgodnie z koncepcją, że tylko zbilansowany model komunikacji prowadzić może do sukcesu w dotarciu przekazu do końcowego odbiorcy, którym jest prokuratura i skład sędziowski orzekający w sprawie zarzutów prania pieniędzy. Warto w tym kontekście spojrzeć na problem oczami regulatorów anglosaskich i postawić na partnerstwo publiczno-prywatne.
- 3) Szybkość, czyli działanie nakierowane na wysokiej jakości przetwarzanie danych w krótkim czasie, służące skutecznemu odbieraniu sprawcom przestępstw korzyści z ich popełniania, a w ten sposób skutecznego zniechęcania naśladowców do włączania się w proceder prania pieniędzy. Szybkość działania wymaga jednak inwestycji w technologię oraz zapewnienia dostępu do informacji w czasie rzeczywistym, z czym wiążą się dylematy z obszaru RODO, wyważenia interesu jednostki oraz ponadindywidualnego interesu społeczności krajowej i międzynarodowej²⁹.

²⁹ M. Kaczmarek, *Kilka uwag...*, dz. cyt.

Bez zmiany paradygmatu działania, zwiększenia przestrzeni dla dialogu i wykorzystywania wiadomości specjalnych, w tym w szczególności w obszarze rachunkowości, nie uda nam się wyeliminować, a nawet istotnie ograniczyć skali prania pieniędzy, narażając się tym samym na ryzyko materializacji skutków, jakie dominacja organizacji mafijnych wywołuje na południu Włoch. Co więcej, świadomość potrzeby usprawnienia modelu ścigania prania pieniędzy w Polsce wybrzmiewa już od ponad 10 lat i to nawet ze strony samej prokuratury, która w 2012 r. w „Informacji Prokuratora Generalnego o działaniach powszechnych jednostek prokuratury w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej w latach 2007–2012” wskazała, że „w celu usprawnienia postępowań [...] konieczne jest opracowanie i wdrażanie do praktyki prokuratorskiej wytycznych dotyczących wybranych przestępstw gospodarczych”³⁰. Wytyczne takie powstały zresztą w Prokuraturze Krajowej w 2016 r. w odniesieniu do przestępstw finansowych³¹, jednakże ich treść wydaje się być odpowiedzią na aferę Amber Gold, ponadto analizując raporty z Działalności Generalnego Inspektora Informacji Finansowej za lata 2016–2022, można odnieść wrażenie, że efekt tych wytycznych był dotychczas raczej iluzoryczny (brak istotnej zmiany w liczbie zakończonych wyrokiem skazującym postępowań karnych lub wartości mienia, które przy tej okazji uległo przepadkowi).

Ponadto współpraca oparta na dialogu i wymianie informacji dotyczyć musi wszystkich uczestników systemu walki z praniem pieniędzy, a zatem także instytucji obowiązanych, Generalnego Inspektora i jednostek współpracujących, oraz wykraczać poza samo tylko wskazanie obowiązków w zakresie wymiany informacji, jak możemy to przeczytać w ustawie. W ślad za przepisami musi pójść kompetencja oraz technologia wspierająca działania na dużym wolumenie danych. W tym kontekście po raz kolejny dostrzec można potencjał dla kolonizacji po stronie nauki rachunkowości.

Podsumowanie

Pranie pieniędzy to przestępstwo bardzo powszechne, bo odnoszące się do każdego składnika aktywów, który pochodzi bezpośrednio lub pośrednio z popełnienia dowolnego innego czynu zabronionego. Towarzyszy nam też od bardzo dawna, ponieważ sama nazwa sięga czasów Ala Capone’a, który w latach 20. XX w. kontrolo-

³⁰ M. Kaczmarski, *Przeciwdziałanie...*, dz. cyt., s. 159.

³¹ Wytyczne Prokuratora Generalnego w sprawie zasad prowadzenia postępowań przygotowawczych o przestępstwa finansowe popełniane na szkodę wielu pokrzywdzonych przy wykorzystaniu instrumentów finansowych oraz działalności bankowej (PK I BP 021.29.2016).

wał w Chicago m.in. nielegalny obrót przemycanym do USA alkoholem (czasy prohibicji). Korzyści pochodzące z nielegalnej działalności mieszane były z przychodami z podstawowej działalności operacyjnej restauracji i pralni, aby w ten sposób uzyskać pozór legalności i ukryć je przed organami ścigania oraz wykorzystywać do dalszego finansowania przestępczego syndykatu, a częściowo na wystawne życie bez zwracania uwagi na źródło jego finansowania.

Pomimo dobrego rozpoznania metod prania pieniędzy oraz skali zjawiska (badają je od wielu lat m.in. FATF, ONZ, OECD, Europol czy Interpol), a także wiedzy na temat nikłych wyników jego zwalczania (badania ONZ wskazują na jedynie 0,2% szacowanej wartości nielegalnie uzyskanych aktywów podlegających przypadkowi) nadal nie opracowano skutecznej metody eliminacji tej niewątpliwej patologii obrotu gospodarczego, zagrażającej wielu dobrom chronionym prawem, z prawidłowością obrotu gospodarczego na czele.

W niniejszej pracy promowana jest teza, że skuteczność ścigania mogłaby zwiększyć powszechne zaangażowanie wiedzy z zakresu rachunkowości i właśnie poprzez kolonizację całego systemu walki z praniem pieniędzy przez rachunkowość wywołać rewolucyjny skok w detekcji i eliminacji prania pieniędzy z obrotu gospodarczego. Czas pokaże, na ile tego typu pomysły staną się rzeczywistością, do czego zachęcam, a na ile pozostaną głosem wołającego na puszczy.

Bibliografia

- Bank Światowy, 2023, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (dostęp: kwiecień 2023).
- Bralczyk J., *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, PWN, Warszawa 2007.
- Dec P., *Modele wczesnego ostrzegania przed upadłością przedsiębiorstw i badania nad ich skutecznością w Polsce*, w: *Bankructwa przedsiębiorstw: wybrane aspekty instytucjonalne*, E. Mączyńska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008.
- Departament Sprawiedliwości USA, Office of Justice Programmes, 2007 <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/education-and-training-fraud-and-forensic-accounting-guide> (dostęp: kwiecień 2023).
- Dyrektywa Rady z dnia 10 czerwca 1991 r. w sprawie uniemożliwienia korzystania z systemu finansowego w celu prania pieniędzy (91/308/EWG).
- Dyrektywa 2001/97/EC Parlamentu Europejskiego i Rady z 4 grudnia 2001 r. zmieniająca Dyrektywę Rady z dnia 10 czerwca 1991 r. w sprawie uniemożliwienia korzystania z systemu finansowego w celu prania pieniędzy (91/308/EWG).
- Dyrektywa 2005/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 października 2005 r. w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu.

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/849 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/843 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę (UE) 2015/849 w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu.
- Dyrektywy UE, jak choćby Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2464 z dnia 14 grudnia 2022 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (UE) nr 537/2014, dyrektywy 2004/109/WE, dyrektywy 2006/43/WE oraz dyrektywy 2013/34/UE w odniesieniu do sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju.
- FATF, *40 Rekomendacji FATF*, 2023, <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html> (dostęp: kwiecień 2023).
- Gmytrasiewicz M., Karmańska A., *Rachunkowość finansowa*, Difin, Warszawa 2002.
- Gruza E., Goc M., Moszczyński J., *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, WoltersKluwer, Warszawa 2020.
- Kaczmarek M., *Kilka uwag o systemie walki z praniem pieniędzy w Polsce, skuteczności walki z praniem pieniędzy na świecie oraz potrzebie poprawy jakości dialogu i współpracy pomiędzy instytucjami obowiązanymi, GIIF oraz organami ścigania*, Warszawa 2023, <https://www.riskcompliance.pl/news/kilka-uwag-o-systemie-walki-z-praniem-pieniedzy-w-polsce-skuteczności-walki-z-praniem-pieniedzy-na-swiecie-oraz-potrzeb-poprawy-jakosci-dialogu-i-wspolpracy-pomiedzy-instytucjami-obowiazanymi-giif/> (dostęp: kwiecień 2023).
- Kaczmarek M., *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy. Krytyczne spojrzenie na taktyczne i prawne aspekty zwalczania prania pieniędzy w Polsce*, Difin, Warszawa 2016.
- Litterio M., Sauro M., Lucia R., *The economic effects of mafia, Firm level evidence*, 2021, <https://economiaefinanza.luis.it/seminar/2021/09/22/real-effects-ndrangheta-firm-level-evidence> (dostęp: kwiecień 2023).
- Olchowicz I., *Podstawy rachunkowości. Wykład*, Difin, Warszawa 2006.
- ONZ, Biuro ds. Narkotyków i Przestępczości, 2023, <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html> (dostęp: kwiecień 2023).
- ONZ, Biuro ds. Narkotyków i Przestępczości, *Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes. Research Report*, Wiedeń 2011.
- Pinotti P., Bocconi U., *The Economic Consequences of Organized Crime: Evidence from Southern Italy*, "Temi di Discussione" 2021, no. 868.
- RODO: Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. U. UE. L. z 2016 r., nr 119, s. 1 z późn. zm.).
- Schneider F., Buehn A., Montenegro C., *Shadow Economies All over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007*, Policy Research Working Paper 5356, Bank Światowy, Waszyngton 2010.
- Skorupka J., *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa 2005.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 593 z późn. zm.). Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 2013 r. (III KK 455/12, LEX nr 1321751).

Wytoczne Prokuratora Generalnego w sprawie zasad prowadzenia postępowań przygotowawczych o przestępstwa finansowe popełniane na szkodę wielu pokrzywdzonych przy wykorzystaniu instrumentów finansowych oraz działalności bankowej (PK I BP 021.29.2016).